

i čitatelju prihvatljiv način objasne do-
dirne točke kanonskog prava i obitelj-
skog pastoralna Crkve u Hrvatskoj. Od-
govarajući stupanj znanstvenosti i me-
todologija zadovoljit će sve one koji u
znanstvenom radu posežu za radovi-
ma ovog Zbornika.

Zahvaljujući znanstvenom i struč-
nom pristupu autorima je uspelo u ra-
dovima tumačiti važeće odredbe, izno-
siti vlastite stavove, razmišljati, zaklju-
čivati te svojim mislima uvoditi u bo-
gatstvo kanonsko-pravnog razmišlja-
nja. Zbornik na dobar način ujedinjuje
teorijska pitanja s praktičnim aspekti-
ma s kojima se susreću djelatnici crkve-
nih sudova, biskupijskih kurija, župnih
ureda i dr. Stoga izlaganja predavača

i znanstveni radovi, osim što su želje-
li pomoći djelatnicima na crkvenim su-
dovima, u isto vrijeme pomažu i svim
djelatnicima u pastoralu obitelji, osobito
u pripravi za sklapanje ženidbe.

Svaki su znanstveni rad recenzirali
kvalificirani recenzenti, i kao takvi
postaju korisna i nezaobilazna literatu-
ra u poučavanja i primjeni. Budući da
je na hrvatskom jeziku literatura o toj
problematici oskudna, ovaj je Zbornik
izvorni i važan doprinos hrvatskoj ka-
nonskoj znanosti.

Autori znanstvenih radova, re-
cenzenti, urednik i svi koji su na bilo
koji način sudjelovali u organizaciji sim-
pozija i izdavanju ovog Zbornika zaslu-
žuju čestitku i zahvalu.

Lucija Boljat

Rešid HAFIZOVIĆ, *Stubovi islama i džihad*, Connectum, Sarajevo, 2015., 270 str.

Posljednja knjiga akademika Rešida Ha-
fizovića, naslovljena *Stubovi islama i džihad*,
pledira biti jedno od najznačajni-
jih štiva unutar njegova bogatog i stil-
ski osebjunoga intelektualnog opusa.
Među koricama toga djela autor smiru-
je najbolja ostvarenja muslimanske mi-
saone tradicije, nudeći takvu interpre-
taciju koja nadilazi sve dosad objavljene
tekstove na ovdašnjim jezicima a ko-
ji se bave istim predmetnim pitanjima.

Prof. dr. sc. Rešid Hafizović rođen
je 1956. godine u Potočarima kod Srebrenice.
Na Fakultetu islamskih nauka u
Sarajevu diplomirao je 1981. godine. Po-

slijediplomski studij je završio u Zagrebu
na Katoličkom bogoslovnom fakultetu
1989. godine, a na Filozofskom fakultetu
Sarajevskog univerziteta doktorirao
1993. godine. Danas je redovni profesor
na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu.
Pored bavljenja islamskom dogmatikom
i usporednim religijama, Rešid Hafizović
bavi se pisanjem iz oblasti usporedne
mistične filozofije i filozofirajuće
teologije, kao i prevođenjem tekstova iz
rečenih oblasti s arapskoga, engleskoga,
francuskoga i talijanskoga jezika. Rea-
lizirao je nekoliko studijskih i istraživačkih
putovanja i to u Pariz (Institut

Catolique, 1990./1991.), Oxford (Oxford center for islamic studies, 1998.), Cambridge (Fitz William College, 1997.), Kyoto University (1998.).

Iz njegova autorskog opusa posebno se ističu sljedeći naslovi: *Ibn Arebijevo filozofsko-teološko učenje o Logosu* (Zenica, 1995.); *Teološki traktati I – o načelima islamske vjere* (Sarajevo, 1996.); *Znakovi šitske duhovnosti* (Sarajevo, 1997.); *Temeljni tokovi sufizma* (Sarajevo, 1999.); *Muslimani u dijalogu s drugima i sa sobom – sveto-povijesne i hijeropovijesne paradigme* (Sarajevo, 2002.), kao i djelo predstavljeno u ovom prikazu *Stubovi islama i džihad* (Sarajevo, 2015.).

Integrirajući same vrhove spoznaje dosegnete unutar iluminacijske tradicije Suhrawardija, orijentalne filozofije Ibn Sinaa, teozofske doktrine Ibn Arebija, transcendentne mudrosti Sadr al-Dina Shirazija te gnostičke teorije Jalal al-Dina Rumija, Hafizović ispisuje jednu krajnje utemeljenu i originalnu interpretaciju fundamentalnih principa islama.

Kročeci stranicama djela *Stubovi islama i džihad*, moguće je prepoznati barem dvije ključne karakteristike predmetnog teksta. Prva se tiče neumoljive nakane autora da svaki sadržaj koji je predmet analize prevede iz jedne sveto-povijesne u metapovijesnu dimenziju, tragajući za metafizičkim značenjima i kategorijama sedimentiranim na samom dnu motrenih pojmova i ideja. Pored *metafizičkog* značaja svakog od stupova vjere na koji autor ukazuje, iz

sadržaja se može uvidjeti kako Hafizović inzistira i na *epistemološkoj* razini svakog od »stubova vjere«, unutar koje se zapravo ogleda sama bit njihove povijesne obznane i realizacije. Drugim riječima, Hafizović samo želi posvijestiti svakog tko ima nakanu proniknuti u bit *islamskihšarti*, da brojni kur'anski stavci i poslanički iskazi koji govore o znanju i spoznaji moraju biti dovedeni u najintimniju vezu s fundamentalnim principima vjere islama, jer bez takvog odnosa sam čin/obred bilo koje kategorije ostaje nedostatan. U tom kontekstu Hafizović nerijetko uvodi kategoriju »organa transcendentne spoznaje«, pri čemu misli na dušu (*ruh*), srce (*fu'ad*), stvaralačku imaginaciju (*khiyal*) i intelekt (*aql*), posredstvom kojih čovjek zahvaća one spoznaje koja nisu sintetičkog i osjetilnog karaktera (*husuli*) te razvija vlastitu duhovnu fizionomiju.

Prvo poglavlje je posvećeno »svjedočanstvu islamskog vjerovanja« unutar kojega se razviđaju mnogostruka značenja dviju temeljnih istina vjere islama, ondje izrečenih. Govoreći o prvom dijelu svjedočanstva vjere a koje cilja na Božju Jednotu, autor ističe dvije dimenzije pod kojima je moguć govor o Bogu, i to glede Njegove transcendentne »osamljenosti«, što je razina na kojoj Bog Sebe oslovljava »Skrivenom Riznicom« (*kanz al-makhfiyy*), i s druge strane u kontekstu Njegova očitovanja i manifestiranja posredstvom raskrivanja Imenâ i Atributâ. Prema učenju islama, a posebno prema metafizičkim doktrina-

ma sufizma koje autor slijedi, prelazak Božanskih Imena iz stanja *in potentia* u stanje *in actu*, dovodi do stvaranja svijeta egzistenata, pri čemu su i makrokozmos (*alam al-kabir*) i mikrokozmos (*alam al-sagir*) mjesta očitovanja i »prelamanja svjetla Božanske Biti«. Time dolazi mo do drugog svjedočanstva vjere (*Muhammed je Božji poslanik*), budući je Poslanik islama prva primateljka Bitka u njegovu samootkrivanju i samoočitovanju. Prema interpretaciji koju nudi prof. Hafizović, Poslanik islama nije samo pečatni glasonoša kojemu je dana punina Riječi Božje. Štoviše, on je učinjen »temeljnim metafizičkim motivom Božanskog stvoriteljnog čina« i »svršnim razlogom svekolikog stvaranja«. Raskrivajući metafizičku raskoš muhammedanske zbilje, utisnute u krajnji realitet svakog egzistenta, autor zaključuje kako je upravo poslanička narav pečatnog poslanika učinjena »ugaonim kamenom duhovne antropologije islama«.

Molitveni čin ili *namaz* u islamu, predmet je drugog poglavlja u kojem autor naglašava simboličku razinu molitvenih pokreta ali i spoznajnu dimenziju koja bi trebala biti svjedokom vjernihke »prisutnosti« i uzlazno-spoznajnog hoda. Nakon što ističe da čin molitve predstavlja »duhovni proces otimanja samo/zaboravu i ustrajnog vraćanja sjećanju na Jedinog«, aludirajući na kur'anski izriječ iz poglavlja Ta-ha, Hafizović piše kako je *namaz* slika duhovnog i egzistencijalnog uspravljanja te mentalnog dozrijevanja halife Božjeg

na zemlji. Stoga ne iznenađuje što kazivanje o *namazu* autor zaključuje konstatacijom da je molitva u islamu primarno *spoznajni* pa tek onda *obredni* čin.

Kategoriju *zekata*, kao jednog od pet stupova vjere, autor u značajnoj mjeri proširuje, te s one uobičajene točke motrenja kao »obaveznog izdvajanja dijela imovine« za potrebe određenih kategorija, vodi k metafizičkoj i duhovnoj razini koja, pored *zekata* na imovinu (*amwal*), uključuje i *zekat* na riječi (*aqwal*), djela (*af'al*) i na egzistencijalna stanja duše (*ahwal*), odnosno na spoznaje dosegnute posredstvom organa analitičke i transcendentne spoznaje. Određujući *zekat* kao »pročišćujuću požrtvovanost«, Hafizović istu kategoriju dovodi u vezu sa svim dimenzijama ljudske egzistencije. U tom kontekstu, *zekat* je direktno vezan za instituciju *ihsana*, koja nije puko dobročinstvo, nego nakana da se svakoj stvari podari mjesto koje joj po Božjem naumu pripada. Stoga, *zekat* kao »pročišćujuća požrtvovanost« ili požrtvovanost na putu pročišćenja nije samo jednostavno davanje imetka koje cilja na uspostavu socijalne pravde u društvu nego težnja za utemeljenjem ravnoteže u univerzumu.

Četvrto poglavlje posvećeno je *ramazanu*, što je prema učenju islama mjesec posta i objave. U samom naslovu autor određuje *ramazan* kao »mjesec uzvanika na Božiju gozbu«, čime želi naglasiti obilje spoznaja pripremljenih za duhovne organe čovjeka. Duša *ramazana* i suštinska opskrba ponuđena

na ramazanskoj gozbi je *post* koji vjernika treba osposobiti za motrenje samih zbilja stvari koje su skrivene ispod mnoštva egzistencijalnih maski koje se smjenjuju pri svakom novom pogledu. Prema riječima autora, »vrlinom suštinskog posta zatvaramo stranice fizičkog svijeta, kako bismo otvorili obzorja metafizičkog«, čime nam biva omogućen jedan hermeneutički angažman najvišeg reda (*ta'wil*) posredstvom kojega naš pogled s »kore Bitka« usmjeravamo samom »središtu Bitka«. Konačno, na tragu Ibn Arebijeva *Futuhata*, Gazalijeva *Ihyaa*, Ismail Haqqijeva *Ruhul-beyana*, Hafizović vješto otkriva onu nutarnju i metapovijesnu dimenziju posta u islamu, čije ozbiljenje vodi prema hijerognozi i »uprisutnjujućoj spoznaji«, pri kojoj spoznavatelj nije puki primatelj informacija ni svjedok (*sāhid*) procesa spoznavanja, nego osvjedočeni (*mas-hhud*), koji i sam biva ono mjesto manifestacije u čijoj se nutrini upravo odi-grava čin spoznavanja.

Peto poglavlje je pridržano za posljednji ali ništa manje značajan stup islamskog vjerovanja. Riječ je o obredu *hadždža* ili hodočašću svetih mjesta, tijekom čijeg obilaska svaki hodočasnik ima realizirati točno propisane radnje koje ga vode naprijed na uzlazno-spoznajnoj vertikali vlastitog bitka. Referirajući se prigodice i na pravnu dimenziju predmetnih radnji, autor u pravi plan ipak stavlja jednu hermeneutiku *spiritualis* koja traga za krajnjom božanskom nakanom i značenjima smirenim

unutar istih, nudeći tako okvir za iscrtanje antropologije »svjetlosnog čovjeka«, kako bi kazao Najm al-Din Kubraa. Određujući *arefat* kao simbol našeg intelekta koji prima spoznaje najvišeg reda, a *muzdelifu* kao »izoštavanje svijesti o svetom«, Hafizović ustrajava na raskrivanju metafizičkih i epistemoloških pretpostavaka svakog od pet stupova vjere.

Konačno, posljednje poglavlje pridržano je za instituciju *džihada*, koji iako ne ulazi među stupove islama, na izvjestan način iskrsava iz svakog od njih. Hafizović primjećuje kako je riječ o jednom od najčešće iskrivljanih i zlonamjerno prevođenih pojmova unutar misleće i vjerujuće tradicije muslimana. Također ističe kako je takva praksa naročito prisutna na Zapadu, što je dalo dodatan poticaj izgradnji predrasuda i neprijateljske svijesti o muslimanskom svijetu, ali čemu su svakako doprinijela i sve češća pogrešna tumačenja samih muslimana, koja inzistiraju na onoj najprizemnijoj razini predmetnog pojma. *Džihad* ponajprije podrazumijeva metodologiju primjene svih onih vrijednosti u životnoj praksi koje islam kao vjera znanja i mudrosti baštini. Štoviše, prema riječima samog autora, *džihad* je prije svega vlastito nastojanje i neprestano ulaganje duhovne i intelektualne energije kako bi se prilike u nama i stvari oko nas dovele u jednu primordijalnu ravnotežu, koja osigurava mir i harmoniju unutar mikrokozmosa i makrokozmosa. Konačno, ponuđena inter-

pretacija daleko nadilazi većinu prisutnih gledišta, otkrivajući sve bogatstvo rečene ideje ali i stvarni smisao na koji cilja Sveti Tekst i riječi Poslanika islama. Ističući kognitivan vid svakog od stu-

pova vjere te spoznaju kao najviši oblik slavljenja Boga, autor zaključuje kako je »čin džihada u svakodnevnom životu muslimana čin spoznaje i pera, a ne čin bezumlja, fanatizma i mača«.

Rusmir Šadić